

Dnevnik, Objektiv, 16. junij, 2012

Matjaž Nahtigal

Kakšno Unijo potrebujemo državljani?

V zadnjih treh letih, odkar se EU bolj ali manj neuspešno spopada s finančno, gospodarsko in socialno krizo, smo bili priča že vrsti "odločilnih" in "zgodovinskih" srečanj evropskih voditeljev. Tudi pred prihajajočim novim junijskim vrhom ni nič drugače: ponovno se napoveduje odločilno srečanje, ki naj bi pripeljalo do težko pričakovanega razvojnega preobrata.

Tako smo pred junijskim vrhom ponovno priča poplavi novih predlogov in zamisli o bančni, fiskalni pa o politični uniji. Napovedujejo celo, da se bo treba odpovedati še dodatnemu delu suverenosti držav članic. Zdi pa se, da poskuša vsa ta poplava najnovejših predlogov, osnutkov v obrisih in novih idej le slabo prikriti dejstvo, da se EU neuspešno spopada s krizo. Še več, s parcialnimi, premalo preišljenimi ukrepi brez celovite in uravnotežene razvojne strategije so bolj kot k odpravljanju evropski voditelji doslej prispevali k poglobljanju krize. Tudi zato danes beležimo rekordne stopnje evropske brezposelnosti, nizke rasti, poslabšanja javnofinančnih položajev vrste držav članic kljub ostrim varčevalnim ukrepom.

Če kaj, v EU kronično primanjkuje široke javne razprave o tem, kje se EU nahaja, o razlogih za nastalo krizo in možnih poteh iz krize. Prihodnosti EU ne bo možno zagotoviti brez aktivnega sodelovanja vseh deležnikov v evropskih družbah. Zamisel, da ozek krog evropskega političnega razreda pripravi osnutek fiskalne unije, je velik proceduralni in demokratični korak nazaj v razvoju Unije. Kljub nekaterim pozitivnim drobcem iz prvih osnutkov, ki krožijo po Evropi, gre za velike korake v smeri centralizacije in koncentracije politične in ekonomske moči v rokah privilegiranega evropskega razreda. Evropski državljani še naprej naivno pričakujejo, da bo za prihodnost EU, demokracijo in izhod iz krize najbolje, če prepustijo zadeve in odločanje o ključnih vprašanih evropskim tehnokratom. Koliko dokazov še potrebujejo, da evropske elite ne naslavlajo njihovih resničnih potreb in razvojnih aspiracij? Z ukrepi nediskriminatornega varčevanja, preveč togimi pravili fiskalnega pakta ter preko velikanskih, a nepreglednih transferjev rešujejo predvsem velike finančne institucije, namesto da bi naslavljali potrebe raznolikih lokalnih in regionalnih gospodarstev in družb.

Za prihodnost EU bi tako bilo veliko bolje, če bi evropski voditelji razmejili odločanje o potrebnih, praktičnih in pragmatičnih kratkoročnih koristnih ukrepih od obsežne, kvalitetne javne razprave o prihodnosti EU. Test, ali mislijo z na novo odkrito retoriko o gospodarski rasti resno, bo preprost: pravila o proračunskih omejitvah fiskalnega pakta naj popravijo tako, da omejitve ne veljajo za razvojne investicije v infrastrukturo, izobraževanje, vseživljenjsko usposabljanje in raziskave. S tem bo danega veliko več potrebnega manevrskega prostora za države pri spopadanju s krizo in za iskanje novih razvojnih paradigem. Strateško razpravo o prihodnosti EU pa naj okrepijo na vse ravneh, zlasti v nacionalnih parlamentih in v evropski civilni družbi.

Pozabljeni uspeh Marshallovega načrta

Eden najbolj uspešnih v praksi izpeljanih programov ekonomske in socialne rekonstrukcije je bil povojni Marshallov načrt za obnovo Zahodne Evrope. Kljub temu da so evropske države velik del infrastrukture obnovile same že pred Marshallovim načrtom, je tudi ta načrt omogočil uspešno

rekonstrukcijo in dve desetletji največjega razcveta Zahodne Evrope. Razcvet je temeljil na visokih stopnjah gospodarskih rasti, na polni zaposlenosti, visoki stopnji ekonomske in socialne varnosti, na aktivni vlogi držav v različnih modelih tako imenovane mešane ekonomije. Trajal je vse do prvega naftnega šoka, ko se je tako v Evropi kot drugod po svetu začelo ponovno obdobje pogostejših finančnih kriz.

V javnosti obstaja poenostavljeno prepričanje, da bistvo uspeha Marshallovega načrta izvira iz velikega obsega finančnih sredstev. V resnici je celoten program skupno znašal 13 milijard takratnih ameriških dolarjev, trajal je štiri leta in vključeval vrsto zahodnoevropskih držav, tudi Zahodno Nemčijo. Po tekočih cenah bi to danes znašalo okoli 115 milijard dolarjev. Znesek pomoči je predstavljal 2 odstotka ameriškega BDP. Nikakor ni šlo za majhna sredstva, a daleč premajhna, da bi ta znesek sam po sebi omogočil uspešno ekonomsko rekonstrukcijo povojne Zahodne Evrope.

Ključ za uspeh Marshallovega načrta je bil v kombinaciji vzpostavljanja plačilnega sistema, aktivni vlogi vlad prejemnic pri pripravi programov, postopnimi koraki v smeri liberalizacije in krepitve konkurenčnosti, ki pa ni zahtevala vzpostavitve laissez-faire ekonomije v Zahodni Evropi. Cilj je bil oživljanje lokalne proizvodnje in lokalnih podjetij, ne pa enostaven in hiter dostop ameriških podjetij na trge držav prejemnic pomoči. Vzpostavljeno je bilo resnično javno-zasebno partnerstvo za načrtovanje projektov in oživljanja gospodarstva, pri čemer so sodelovali predstavniki javnega sektorja, predstavniki iz industrije in delavski predstavniki. Kljub določenim omejitvam in pogojem se programi niso spuščali v področja lastniških oblik, socialnih zaščit in drugih elementov tako imenovane mešane ekonomije.

Te pomembne ključne elemente Marshallovega načrta so pozabili kasneje bistveno manj uspešni izvajalci programov strukturnih reform IMF in Svetovne banke, pa tudi predstavniki evropske "trojke", ki s svojimi pogojevanji in zahtevami do evropske periferije ta gospodarstva in socialno kohezivnost teh držav prej razgrajujejo, kot pa pomagajo k okrevanju. Kot kaže, so Marshall in njegovi sodelavci, večinoma iz vrst svetovalcev Rooseveltovega obdobja New Deal, veliko bolje kot sodobni evropski tehnokrati razumeli pomen relativno avtonomnega oživljanja in krepitve lokalnega gospodarstva in družb za dolgoročno vzdržen in uspešen razvoj. Razumeli so tudi, da je uspešno okrevanje evropskih gospodarstev v dolgoročnem ameriškem interesu in da lahko razvoj konkurentov predstavlja temelj za uspešen razvoj tako ZDA kot Evrope.

Si kdo predstavlja, da bi v slogu Marshalla in njegovih sodelavcev kakšen sodoben evropski politik poudaril, da so gospodarsko okrevanje, odprava brezposelnosti in večja kohezivnost družb na periferiji v interesu dolgoročne stabilnosti in razvoja celotne EU? To bi bilo veliko bolj razsvetljeno dejanje kot pa stalno ponavljanje bojazni, koliko bo vse skupaj stalo nemške in druge evropske davkoplačevalce. Kot uči Marshallova izkušnja, bi domišljena podpora oživljanju gospodarstev periferije stala veliko manj in bila veliko bolj dolgoročna naložba, kot pa stane velikanska podpora evropskim finančnim institucijam.

Disfunkcionalen evropski finančni sistem

Poleg pozabljenih lekcij uspešne obnove evropskih gospodarstev s pomočjo Marshallovega načrta je ključno spregledano področje evropske krize vloga in pomen velikih finančnih institucij. Te so se razvile v zadnjih nekaj desetletjih na liberaliziranem evropskem finančnem trgu in sodelovale pri usmerjanju velikanskih finančnih tokov na evropsko periferijo v obdobju pred krizo. Žal pa ta sredstva niso bila usmerjena v krepitev proizvodnih in razvojnih zmogljivosti, temveč v največji meri v napihovanje nepremičninskih in finančnih balonov.

Povezava med finančnimi institucijami in gospodarskim razvojem se je izgubila. Večina dolga ni nastala zaradi posojil realnemu sektorju, temveč zaradi hipotekarnih posojil in posojil znotraj finančnega sektorja, s katerimi so se napihovale cene delnic in nepremičnin ter generirali izvedeni finančni instrumenti. Neprijetna resnica je, da preobsežen finančni sektor, ki se je v zadnjih desetletjih potrojil, ne predstavlja podpore za razvoj realnega sektorja, temveč prej breme.

Ko je ECB od decembra 2011 do februarja 2012 izpeljala triletno posojilno shemo za 800 evropskih bank v skupni višini preko tisoč milijard evrov, so bila ta sredstva namenjena nakupu državnih obveznic, predčasnemu odplačilu obstoječih dražjih posojil, presežke pa so ponovno deponirale pri ECB. Podatkov o tem, da bi sredstva plasirale naprej v realni sektor, ni. Očitno bo treba poiskati druge poti za kanaliziranje finančnih sredstev v dolgoročne razvojne investicije. Lokalne mreže bank bi lahko predstavljale decentraliziran dostop do potrebnega kapitala in podpore lokalnemu majhnemu in srednjemu podjetništvu. Ta potencial, ki je dolga desetletja predstavljal hrbtnico razvoja mnogih uspešnih evropskih regij, ostaja v času krize neizkoriščen.

Unija naj bo bolj vključujoča in pluralna

Jacques Delors, arhitekt maastrichtske Unije, se je nedavno zavzel za rekonstrukcijo Unije "od spodaj navzgor". Za preseganje krize potrebujemo več razvojnih pobud na ravni lokalnih skupnosti, regij in držav članic. Potrebna je več manevrskega prostora za pobude in prestrukturiranje ter za nove razvojne strategije. Namesto vztrajanja pri enem modelu za vse potrebujemo bolj raznoliko, bolj vključujočo in bolj pluralno Unijo. Namesto enovitega trga je treba ustvarjati več trgov na več načinov za več ljudi. Takšno evropsko socialno-tržno gospodarstvo, ki bo bolj participatorno in bolj eksperimentalno.

Evropski demokratični deficit postaja vse bolj tudi demokratični deficit na ravni držav članic. Države članice morajo ohraniti možnost lastnih nacionalnih razvojnih strategij. Suverenosti se najlažje odrekajo tiste države, ki ne premorejo lastne razvojne strategije.

Obstoječi evropski kontekst je preveč omejevalen zaradi pomanjkanja idej. Le majhen del sredstev, namenjen podpori velikim finančnim institucijam, bi bil potreben za podporo izobraževalnim, raziskovalnim in drugim institucijam po Evropi ter za usposabljanja in prekvalifikacije. To bi bilo pomembno tako za manj kot za najbolj razvite članice Unije.

In končno: mnoge države članice Unije, od Grčije do Španije, Irske in tudi Slovenije, so zašle v težave v veliki meri zaradi lastnih napak javnega in zasebnega sektorja in se morajo primarno same ukvarjati s tem, kako vzpostaviti bolj transparentno, bolj vključujočo družbo. Toda sedanji evropski kontekst državljanom večine držav Unije ne nudi dovolj podpore za takšno pot, postavlja pa še dodatne omejitve. Dobro bi bilo, da to še pravočasno dojamejo tudi države Unije, ki imajo od skupnega trga in skupne valute daleč največ koristi, saj se financirajo po zgodovinsko nizkih obrestnih merah in na skupnem trgu kopičijo velikanske trgovinske presežke. Ne gre za to, da bi morali njihovi davkoplačevalci podpirati periferijo, gre za to, da je treba razvojne priložnosti enakomerno razširiti na vse države in vse regije ter za vse državljanke Unije.

Tega, kar je razumela zadnja generacija velikih evropskih voditeljev, kot so Delors, Kohl in Mitterrand, sedanja generacija evropskih voditeljev očitno ne zmore. Od tod poplava vedno bolj površnih in slabo pripravljenih predlogov, cena za reševanje krize pa postaja čedalje višja. O tem, kakšno EU potrebujemo v prihodnosti, naj odloča predvsem evropska civilna družba.